

Nemzeti örökségünk része – a honismereti mozgalom¹

A „*honismeret*” fogalom lényege a kifejezés értelmében rejlik. *Hon* szavunk a *haza* régies szinonimája, gondoljunk a *honleány*, a *honvéd*, különösen pedig az *otthon* szavunkra, amiből következik, hogy a *honismeret* – mint mozgalom, mint gyűjtő- és kutatómunka – elsősorban azt a célt szolgálja, hogy minél *otthonosabban* érezzük magunkat szülőhelyünkön, lakóhelyünkön – vagyis honunk egy-egy részletén, kisebb-nagyobb darabján, végső soron *az egész hazában*. Különösen fontos ez nálunk magyaroknál, ahol az *ország* és a *nemzet* – immár kilencven esztendeje – nem esik egybe. Nagyon nem esik egybe! Én például azzal, hogy hamarosan a jelenleg Romániához tartozó Gyimesbe költözöm, csupán egy másik *országba* települök, de *hazát nem változtatok!*

A honismereti mozgalom szervezett formában az 1960-as évek elején bontakozott ki, éspedig kétféle társadalmi-politikai erő egymást jórész kiegyenlítő – és részben kioltó – hatására. Létrehozta és éltette *egyfelől* az a társadalmi törekvés, amely meg kívánta őrizni és fel akarta mutatni a szűkebb szülőföld, lakóhely értékeit, ám az idegen érdekek szolgálatában álló „nagypolitikától” igyekezett magát távol tartani; *másfelől* pedig a sajátos politikai helyzet, amely a levert forradalom és az idegen csapatok árnyékában az ország kormányozhatósága érdekében számos területen engedményekre kényszerült. Ebben a több felől fúvó, nem egyszer viharos szélben és hullámtörésben igyekezett néha előrehaladni, néha pedig csak fönnyaradni a *honismereti mozgalom*. Összegyűjtötte, védelmezte, segítette azokat, akik a népismeret, a szülőföldismeret, a honismeret *inkább megtűrt, mint támogatott* területét művelték az „önkéntes”, vagy az „amatőr” jelzővel kitüntetve, vagy éppen megbélyegezve.

Érdekes, hogy a Kárpát-medence, vagy akár Európa más országaiban vagy nem jött létre ez a fajta, *honismeretinek* nevezett szerveződés, vagy nem ilyen formában. A szomszédos országok magyarsága körében lett volna, sőt meg is volt az indíttatás, de hiányoztak a „mozgalomná” válás tárgyi, személyi és politikai feltételei. Számos európai országban pedig folyik ugyan a mi honismeretünkhöz hasonló családtörténeti, intézménytörténeti, helytörténeti kutatás, emlékhely ápolás, emlékanyaggyűjtés, többé-kevésbé meg is vannak az effajta munkának az intézményei, de – ismereteim szerint – nincs meg az a széleskörű társadalmi beágyazottság, ami a magyarországi honismereti mozgalmat kibontakozásakor jellemezte, és talán jellemzi még ma is.

1. A honismereti mozgalom előzményei történelmileg összefüggnek az ország politikai függőségével, társadalmi-gazdasági elmaradottságával, de egyszersmind a nemzeti önismeret erősítésére és a függetlenségre való törekvéssel is. A felvilágosodás idején, majd a reformkorban, továbbá a kiegyezést követően született *országleírások*: Bél Mátyás, Fényes Elek, Pesty Frigyes, Orbán Balázs, Borovszky Samu és mások munkái tekinthetők a *szervezett honismereti mozgalom előképének*. A sort folytathatnám, mert éppen ebben a számban jelenik meg a szegedi Péter László kitűnő írása arról, hogy Ipolyi Arnold milyen hatalmas és gondos szervezőmunkával kialakított gyűjtőhálózat segítségével szedte össze a Magyar Mitológia nyersanyagát.

Közös ezekben a törekvésekben, hogy a *hon* jobb, teljesebb megismerését szolgálták, de nem öncélúan, hanem *az ország megreformálása, gazdaságának jobbitása, népének boldogulása érdekében*. Ez a szellemiség figyelhető meg a XX. század első felében kibontakozó nemzeti irányzatokban: a maradék országban a népi írók *Magyarország felfedezése* sorozata, a Felvidéken a *Sarló* mozgalom, Erdélyben a *falukutató táborok* szervezkedése. A trianoni megrázkódtatásból ocsúdó ország természetes védekezési reflexe volt ez, amely *az elvesztett államiság helyett a megtalált népiség lehetőségeiben kereste a nemzet jövőjét*.

¹ Elhangzott a 38. Honismereti Akadémián, Kőszegen, 2010. június 29-én. (Szerk.)

A honismereti mozgalom forrásvidékéhez számíthatjuk a hazai *cserkészmozgalmat* is. Nem véletlen, hogy ennek a bolsevik diktatúra idején felszámolt és oly sokat szapult mozgalomnak az a Teleki Pál volt a szellemi védnöke, aki a hazai táj- és népkutatás szakmai-tudományos hátterét is jelentette, s hogy mozgalmunk kibontakozása idején hadrafogható kiválóságok zöme is a cserkészélet táborúzeinél melengette nemzeti elkötelezettségét. A cserkészmozgalom eszméje a XX. század elején Angliából és Németországból érkezett hozzánk, s ahogy keresztülestünk az első világháborún és a kommünön, újjászervezték a Magyar Cserkészszövetséget, amely a trianoni trauma közepette a nemzeti öntudat újjáéledésének egyik oszlopa lett. Később pedig, amikor a német expanzió egyre inkább veszélyeztette a magyarság kulturális identitását és politikai függetlenségét, a cserkészmozgalom szellemisége növekvő szerepet kapott a nemzeti önvédelemben.

A honismereti mozgalom egyik alapítójának életében is fontos szerepet játszott a néphagyományok mint értéknek osztályfőnöke, Karácsony Sándor által közvetített szellemisége. A Magyar Cserkészmozgalom 1943/44. évre kidolgozott *magyarságnevelési munkatervében* számos olyan stratégiai szempontot megfogalmazott, amit majd később felismerhetünk az önkéntes néprajzgyűjtő és a honismereti mozgalom célkitűzései és megvalósítandó feladatai között, amikor a magyarságnak immár nem a német veszedelem ellen volt szüksége identitásának erősítésére. *Morvay Péterről* van szó, kinek tiszteletére, születése centenáriuma alkalmából a Magyar Néprajzi Társaság *A táj- és népkutatás szolgálatában* címmel kiadványt jelentetett meg. Ebből megismerhető, hogy milyen gyökerekből táplálkozott az 1950-es évek elején kibontakozó *önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom*, amely még az 1930-as években, elsősorban finn és svéd példák nyomán kezdett kiépülni. Talán meglepő, de roppant tanulságos, hogy éppen a diktatúra legsötétebb éveiben tudott szélesebb körben lábra kapni ez a nemzeti értékek mentését szolgáló kezdeményezés, és éppen ez a sajátos ellentmondás bizonyítja, hogy ha megvan egy mozgalom számára a nélkülözhetetlen három alapvető feltétel, akkor a legnehezebb körülmények között is hatni tud. Ez a három pillér pedig: *néhány kiváló szervező egyéniség*, elsősorban *Morvay Péter* és *Végh József* – valamint a Vas megyei Bükhöz is kötődő *Balogh Lajos* – személyében; az *intézményi háttér* – a Néprajzi Múzeum, a Nyelvtudományi Intézet és a Népművelési Intézet; valamint a *számottevő társadalmi erő*, elsősorban a rájuk bízott népért tenni akaró, néptanítói elkötelezettségű pedagógusok és más, főként paraszti származású értelmiségiek köréből.

2. Az 1960-as évek elejétől számított **szervezett honismereti mozgalom** erre az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőhálózatra épült szellemiségében és emberanyagát tekintve is. Természetesen ez már jóval kiterjedtebb érdeklődési körből merített, hiszen idekapcsolódhattak a helytörténettel, az intézménytörténettel, a krónikáirással, a műemlékvédelemmel, a helyi gyűjteményekkel, emlékhelyekkel, a természetvédelemmel amatőrként, más szóval önkéntes alapon, tehát nem hivataloszerűen foglalkozók is. A mozgalomnak két, különösen fontos intézményi háttére volt. A Népművelési Intézet a *módszertani* segítséget nyújtotta, a Hazafias Népfront pedig a *politikai védelmet* igyekezett megteremteni. Mind a kettőre igen nagy szükség volt. Minden, elsősorban lelkes amatőrök tevékenységére alapozott mozgalom fölött ott lebeg ugyanis a dilettantizmus veszélye, amit csak megfelelő képzéssel, továbbképzéssel, célszerű tudományos háttér kiépítésével lehet elkerülni. Másfelől az idegen, nemzetietlen erők korlátlan uralkodása idején a hatalom alig titkolt gyanakvással szemlélt minden olyan kezdeményezést, ami a nemzeti értékek őrzését, vagy fennmaradását szolgálta. Fontos volt tehát, hogy a Népfront – elnökeinek értékrendjétől és a mindenkorai politikai széljárástól függő eredményességgel – *védőernyőül* szolgáljon számára.

Az utalmazó, de egyszerűsített korlátozó Hazafias Népfront Országos Honismereti Bizottsághoz kapcsolódó megyei honismereti bizottságok keretei között működő honismereti mozgalom komoly társadalmi és szakmai öröket tudott mozgósítani az 1960–1980-as években. Honismereti mozgalmunknak ezt a korai időszakát a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága titkáráról nyugodtan nevezhetjük *Töltési-korszaknak*, mert – előtérben vagy háttérből – elsősorban az ő kiváló *stratégiai, taktikai, diplomáciai* munkája alapozta meg a honismereti mozgalom épületét, vagy hadd mondjam így: *palotáját*. Persze nem egyedül, ám Töltési Imre jó vezetői képessége abban is megnyilvánult, hogy rá tudott találni a különböző feladatokra alkalmas emberekre, s rá tudta őket venni a feladat vállalására, sőt teljesítésére is.

Ő maga később így emlékezett vissza a szervezett honismereti mozgalom kezdeteire. *„A honismereti mozgalom csirái 1958-1960 között kezdenek kibomlani. 1956 után vagyunk. Az iskolákban, művelődési otthonok keretében kisebb, azonos érdeklődésű közösségek verődnek össze, egy-egy tanár, népművelő körül csoportosulnak, az adottságaiknak megfelelően szakkör jellegű önkéntes tevékenységbe fognak: megfigyelnek a környezetükben, országot járnak... Ezeknek a kisebb-nagyobb közösségeknek tevékeny-*

ségét egyre inkább a tudatosság jellemzi, de még magukra hagyva dolgoznak, legfőképp a Néprajzi Társaságtól, a megyei Módszertani Tanácsadótól és a helyi múzeumok munkatársaitól kaptak tanácsot, támogatást. Erre figyel fel Dömötör Sándor a Népművelési Intézetben, és javasolja 1959-ben a néprajzi gyűjtőmunka népművelési módszereinek tudományos kidolgozását. A tevékenység beleillik az intézet feladatkörébe, és megtalálja a szövetségeseket is, elsősorban néprajzosok, pedagógusok és ezek intézményeinek körében. A Hazafias Népfront is, amely ekkor még – ahogy mondani szokták volt – a „fügefalevél” szerepét tölti be, a Népművelési Intézethez hasonlóan országos apparátussal rendelkezik, kap a lehetőségen, odaáll az ügy mellé, és Tóth László személyében honismereti felelőst is kijelöl.”

Töltési Imre később úgy tekintett vissza a kezdetekre, hogy a Honismereti Bizottság az 1959 és 1961 között fejlődött ütőképes szervezetté. „1961-ben – írta 1997-ben – minden együtt volt, a váltóbot átadása mindig sikerült, nem léptünk a nekünk ásott vermekbe.” Ekkor jelent meg a Honismeret „szürke füzetek” első száma, hogy aztán 1969-ig még tíz lásson napvilágot. Ezek a ma már nehezen hozzáférhető füzetek mozgalmunk történeti dokumentumainak értékes tárházai. Nem könnyű ugyan kihalászni az internacionalizmus és a marxizmus ideológiai iszapjából a lényegét, de ha sikerül kimosnunk – mint a csallóközi fővenyéből – az aranyszemeket, megismerhetjük nemcsak a honismereti mozgalom klasszikusainak szakmai-módszertani alapokat jelentő gondolatait, de azt is, hogy micsoda ellenszélben kellett hajózniuk, milyen taktikai bravúrokat kellett végrehajtaniuk Töltési Imrének és fegyvertársainak a mozgalom fenntartása és éltetése során.

Akkoriban kevés érzékem volt az ilyesmihez, de azért jól emlékszem, mennyit küszködött, taktikázott – ma úgy mondanánk: *lobbizott* – Imre bátyánk annak érdekében, hogy a Honismereti Bizottságot ne degradálják albizottsággá a Kállai Gyula-féle Népfront elnökök, vagy a Szentistványiné-szerű titkárok (hogy csak a legkártekönyebbakat említsem), s ha már ily módon lefokozták a mozgalmat, utóbb ismét visszahelyezzék a jelentőségének megfelelő rangba. Miként kapaszkodott bele Töltési Imre a Népfront Kongresszusok határozatainak, beszámolóinak egy-egy szavába, mondatába. Mert voltak olyan népfront kongresszusok is, amikor a *honismeret* szó el sem hangzott. A mozgalom léte vagy nemléte függött azon, hogy ki lett a Népfront elnöke, főtákará, s annak milyen hatalma volt, s esetenként hajlandó volt-e kockáztatni a honismereti mozgalom érdekében, úgy, mint Pozsgay Imre.

Ma már talán mulatságosnak hangzik, de akkor halálosan komoly dolgok múlhattak olyan véletlenszerűen, mint Töltési honismereti bizottsági titkársága. Ismét öt idézem! Amikor Erdei Ferenc lett a Népfront főtákará, az elnökség 1968-ban úgy határozott, hogy három társadalmi bizottságot hoz létre: a Mezőgazdaságit, a Város és Községpolitikáit, valamint a Honismeretét. „*Két vagy háromnapos vidéki kiszállás után – emlékezik Töltési –, a folyosón értesültem, hogy az Országos titkárság engem a Mezőgazdasági Bizottsághoz rendelt titkárrul. Ezt a tisztelet eddig Fábian Gyula töltötte be, aki teológiát, tanárképzőt végzett s korábban még főispán is volt. Őt a Honismereti Bizottság titkárnak szánták s emiatt nagyon el volt keseredve. Felajánlottam neki hogy cseréljünk, s a Titkárság elfogadta ezt a változást.*” Emiatt azonban később Ortutayval támadtak rövid időre konfliktusai, aki roppant hiú ember volt, s elfelejtették „felülről” tájékoztatni a „cseréről”.

„*Hát ilyenek voltak a körülmények – zárja Imre bátyánk emlékeztetését –, mindenkit olyannak kellett elfogadnom, amilyenek voltak. De hogy milyenek, azt mindenkiről pontosan tudnom kellett. Ez volt a „hosszú élet”, a megmaradás titka.*”

Aki majd egyszer megírja a honismereti mozgalom részletes, mondhatni aprólékos történetét, annak választ kell találnia arra a kérdésre, hogy miként sikerült a központosított ideológiai diktatúra időszakában ilyen sokszínű és értékes honismereti munkát végezni? Persze akkor sem működött minden megyében egyformán eredményesen a honismereti bizottság, és bizony korántsem sikerült mindenhol azonos eredménnyel leküzdeni a megyei pártbizottságok sokszor kifejezetten rosszhiszemű, minden nemzeti gondolatban nacionalizmust szimatoló, minden Rákóczi vagy Kossuth évfordulót Leninnel ellensúlyozni akaró törekvéseit.

A teljesség igénye nélkül érdemes felidéznünk néhány olyan területet, ahol a mozgalom eredményeket tudott elérni a „Töltési-korszak”-nak nevezett időszakban.

• *A falukrónika írás* szorgalmazása rendkívül fontos volt az ország társadalmi, gazdasági, művelődési életében bekövetkező, részben természetes, főként azonban erőszakos változások idején. A települési krónikák keretében – a körülményekhez képest realisan – sikerült rögzíteni a folyamatokat, s ezek később a helytörténetírás fontos forrásai lettek. Ehhez kapcsolódott a különböző intenzitással folyó *országfényképezés* is.

• Jelentősek voltak az *intézménytörténeti, helytörténeti* gyűjtések és kutatások. Számos kiváló egye-sület-, iskola-, üzem- és tévészótörténeti munka született és jó néhány meg is jelent közülük. Ilyen keretek között nyílt mód a diktatúra által az 1940-es évek végén felszámolt civil szervezetek szóbeli és írásos emlékeanyagának összegyűjtésére, nemegyszer publikálására. Ezek, valamint a jelentős számban és el- ismerésre méltó szinten megjelent helytörténeti kiadványok rendkívül fontosak voltak egy olyan korban, amikor a köztörténetírásban a marxista politika súlyosan torzító, kilúgozó hatása érvényesült.

• A honismereti mozgalom bizottságain keresztül – természetesen a fennálló politikai korlátok kö-zött – törekedett a különböző történelmi és művelődési *évfordulók nemzeti jellegének* érvényesítésére. Igaz, hogy időnként leszóltak a pártközpontból – mint Zeusz az Olimposzról –, hogy történelmünk ilyen vagy olyan évfordulójáról való megemlékezést „nem kell túldimenzionálni”, de Töltési – és szel-lemi szabadsapata – kellő taktikai érzékkel kezelte ezeket a dörgedelmeket.

• Kiterjedt volt az általános és a középiskolákban, valamint a művelődési intézményekben és máshol működő *honismereti szakkörök* munkája. Ezek a keretek lehetővé tették a honismeretre nevelés, a kép-zés és a közösségteremtés céljainak együttes és folyamatos érvényesülését. Persze akkor még jócskán akadtak olyan pedagógusok, akik nem csak kenyérkeresetnek, hanem szolgálatnak is tekintették a pá-lyájukat. Nem ódzkodtak a többletmunkától, hanem azt vallották, hogy „mi ezt akkor is csinálnánk, ha megtiltanák.” És csinálták is!

• Ezt egészítették ki a különböző közművelődési intézményekben, elsősorban a Magyar Művelődési Intézet elődjeként működő Népművelési (majd Közművelődési) Intézetben és néhány pedagógusképző intézményben szervezett *honismereti szakkörvezető és tábortervező képzések*, amelyek megteremtették a színvonalas szakköri és tábori munka feltételeit.

• A különféle *honismereti jellegű folyóiratok*, a már emlegetett „szürke Honismeret”, majd a Honismeret-Helytörténet kiadvány, a Honismereti Híradó, végül a megszinesedő Honismeret; továbbá a megyei honismereti periodikák módszertani segítséget, információs háttérrel és megjelenési lehetősé- get nyújtottak a mozgalomban tevékenykedők számára.

• Ha csak félig legálisan, de mód nyílt a honismereti munka keretei között a *határon túli magyarok- kal való kapcsolatfelvételre*, a mesterséges politikai határokkal felszabdalt magyarság történelmi, kul- turális egységének sokszor csak jelzésszerű érzékeltetésére.

• A honismereti mozgalom demokratizmusára jellemző, hogy a *társadalom szinte minden rétege* számára lehetőséget nyújtott az öntevékeny munkába való bekapcsolódásra. Igen sok diákot a honisme-reti táborok szakkörök irányítottak az érdeklődésüknek megfelelő pályára, másfelől számos felnőtt szá- mára tette lehetővé, hogy kenyérkereső foglalkozása mellett érdeklődéséhez közelebb álló területekkel is foglalkozzon. Végezetül pedig a nyugdíjas réteg számára nyújtott lehetőséget az értelmes és tartal- mas, hasznos időtöltésre.

Mindezek során a mozgalom, különösen annak szervezeti és szervezői többször is összeütközésbe kerültek a hatalom korifeusaival, vagy éppen talpnyalóival. Akcióit korlátozták vagy leintették, rendez- vényeit esetenként betiltották, munkatársait raporra hívták, beszámoltatták, valószínűleg meg is figyel- tették, folyóiratát – szerencsére csak egyetlen alkalommal – bezúzták. A mozgalom a diktatúrán belül szinte folyamatosan a *tűrt* és a *tiltott* kategóriájú tevékenységek határán lavirozott.

Elmondhatjuk, hogy a honismereti mozgalom jelentősen hozzájárult a diktatúra évtizedeinek elvi- selhetőségéhez, túlélhetőségéhez. Lehetőséget kínált azok számára, akik politikai meggyőződésük mi- att kiszorultak a közéletből, vagy elvesztették szakmájukhoz és hivatásukhoz kötődő állásukat. Az 1980-as években pedig számos „másként-gondolkodó”, ellenzéki színezetű közösség tevékenységéhez nyújtott fedezetet. Nem volt tehát üres szólam az a sokat hangoztatott kijelentés, miszerint a *honisme- reti mozgalom a közéletiség iskolája*.

3. A politikai változások bekövetkeztével, 1990-ben a honismereti mozgalom megragadta a civil szervezeté alakulás lehetőségét és létrehozta **megyei honismereti egyesületeit**, valamint ezek **szövet- ségét**. Ez a lépés nem volt különösebben nehéz, hiszen az előtte való harminc esztendőben talán honis- mereti volt az egyetlen olyan mozgalom, amely *alulról szerveződve*, önkéntes elhatározásokból szüle- tett, tagjait nem a tagsági könyv és a tagdíj, hanem közös érdeklődés és felelősség tartotta össze. Vagyis a honismereti mozgalom már a diktatúra idején is többé-kevésbé civil szervezetenként működött, mégis jelentős lépés volt, amikor 1990. július 10-én megalakult a **Honismereti Szövetség**, elfogadta alapsza- bályát, annak rendje és módja szerint megválasztotta elnökségét, alapítványának kuratóriumát, ellenör- ző és számvizsgáló bizottságát. A szervezeti átalakulás és az újjáépítkezés megvalósításában igen nagy szerepe volt *Szikassy Ferenc* alelnökünknek, a Legújabbkori Történelmi Múzeum igazgatójának, de a

zökkenőmentesség elsősorban a Töltésit követő titkárnak, Bartha Évának köszönhető. A szövetség 1999-ben közhasznú szervezetté vált, és hamarosan kialakultak tevékenységének fő tartópillérei, folyamatos működésének rendje. Ha ötvenesztendő mozgalomunk első 30 évét *Töltési-korszaknak* neveztem, az utóbbi 20 esztendőnyit kétötödöt joggal mondhatjuk *Bartha Éva-korszaknak*.

Nagyon jól tudom, mit beszéltek! Bizonyára sokan hallották már tőlem, hogy a *hagyományt* az emberi közösségek immunrendszere erősítőjének tartom. A hagyomány a *célszerűséget* jelenti, a földrajzi, társadalmi, természeti körülményekhez való igazodás hosszabb időn keresztül fölismeret és tökéletesített stratégiáját. Nos, Bartha Évának következetes munkájával az elmúlt két évtized során sikerült létrehozni a Honismereti Szövetség működésének és működtetésének azt a célszerű formáját, amikor a dolgok egy részét a szövetségünk alapjait jelentő, alapozó *hagyomány rendje működteti*, rendezvényeink, kiadványaink keretei *hagyományosan* – esztendőről esztendőre – azonosak, nem kell mindegyiket újra és újra kitalálni, energiáinkat maradéktalanul a tartalmi kérdésekre és a mértékletes továbblépésekre fordíthatjuk. Ebben a hagyományon alapuló „ügyvitelben” látom a honismereti mozgalom „*Bartha-korszak*”-ának lényegét. Éva munkájának súlyt adott Kanyar József elnökünk emberi és szakmai tekintélye, amit a korszak második részében a magam gyarló módján igyekeztem pótolni.

Ezen keretek között a Honismereti Szövetség és a megyei honismereti egyesületek között célszerű és általában jól működő *munkamegosztás* alakult ki. Tevékenységünk felöleli az egész ország honismereti mozgalmát, sok esetben pedig az egész magyar nyelvterületre kiterjedő kezdeményezések születtek. S ha nem is működik – mint minden személyfüggő közösség – azonos hatékonysággal valamennyi megye honismereti szervezet, mégis olyan kereteket jelentenek ezek az egyesületek, amiben időről időre föl- és megtalálhatja magát a lehetőseégeit kutató, szolgáló értelmiségi elkötelezettség.

A *Honismereti Szövetség* munkájának legfontosabb területei, a teljesség igénye nélkül:

- A *Honismereti Akadémiák* évenkénti, egy-egy megyei honismeret egyesülettel közösen történő megvalósítása. Ezek az Akadémiák a mozgalom legfontosabb rendezvényei, továbbképzési alkalmai. Évről évre más megyében és más témakörrel szerveződnek, noha sajnos nem minden megyei honismereti egyesület áll a szervezethez azon szintjén, hogy Akadémia vendégül látására tudjon vállalkozni. A Honismeret Akadémián rendelkezésre álló 5-6 nap alatt kerül sor a Szövetség kitérítéseinek ünneplés átadására, az Akadémia fő témájának plenáris- és szekciósüléseken való megtárgyalására, a vendég-látó város és megye művelődési értékeinek megismerésére, továbbá azokra a baráti és szakmai találkozásokra, beszélgetésekre, amelyek oly fontosak a civil szervezetek életében.

- Az *Ifjúsági Honismereti Konferenciák* (2003-tól *Akadémiák*) ugyancsak évenkénti megrendezése. Ez a Békés megyei Karácsony János Honismereti Egyesület által kezdeményezett alkalom rendkívül fontos a mozgalom utánpótlása szempontjából. Elsősorban a különféle honismereti táborok legtevékenyebb résztvevői, az ifjúsági honismereti vetélkedők nyertesei, valamint honismereti témájú dolgozatokkal jelentkezők alkotják ezekben rendszerint háromnapos, mindig más megye egyesületével közösen szervezett összejöveteleknek a diákközönségét, melyek tematikáját általában maguk a résztvevők határozzák meg.

- Immár nyolcadik alkalommal szervezzük meg az *Iskola és honismeret* témájú tanácskozást. Ennek célja ugyancsak az utánpótlás kinevelése, a honismeret szemléletének, módszerének, gyakorlatának különféle oktatási intézményekben való felhasználásának, az oktatási és a pedagógusképző intézményekben történő meghonosításának, valamint az iskolán kívüli formákban való megvalósításának szorgalmazása és módszertani segítése.

- Törekszünk arra, hogy *nemzeti történelmünk kiemelkedő évfordulóinak megünneplése* ne öncélúan történjék. Országos, sőt lehetőleg az egész Kárpát-medencére kiterjedő, többször a televízió bevonásával szervezett vetélkedőink a fiatalok tízezreit mozgósították a honfoglalás, az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc, az államalapítás, a kereszténység felvétele eszméinek átélésére és befogadására. Kosuth, Rákóczi, Deák születésének évfordulóiról Akadémiáinkon, tudományos üléseken emlékeztünk meg.

- Anyagi forrásaink nyolc esztendejében már csak szakmailag tudtuk támogatni a különböző helyszíneken megvalósuló *honismereti diáktáborokat*. Ezzel a megyei egyesületeket kívánjuk színvonalas és hasznos honismereti táborok szervezésére ösztönözni. Ezek között vannak „időtöltő”, vagy szebb szóval: *nyaraltató*; „utazó”, vagyis *országjáró*; *ismeretterjesztő*, tehát előadásokat hallgató; és „dolgozó”, vagyis *honismereti gyűjtő és feldolgozó* tevékenységet folytató táborok, szerencsésebb esetekben pedig nem egyoldalúan, hanem célszerűen kombinálva alakítják a tábor jellegét és tevékenységét.

• Az immár 38. évfolyamában járó, a Honismereti Szövetség kiadásában évente hatszor megjelenő *Honismeret* folyóirat tájékoztat a honismereti mozgalom eseményeiről, információival mozgalmos-szervező szerepet tölt be. Segíti a pedagógusok, az egyetemi és a középiskolás diákok munkáját, a szakdolgozatok és pályázatok íróit, a szakkörök és más közösségek tevékenységét, a honismerettel foglalkozó hivatásos és amatőr szakembereket egyaránt. Tanulmányai, cikkei között található módszertani, anyagközlő és híreket, információkat nyújtó írások, szerzőgárdája a különböző tudományágak szakembereiből, valamint a szakterületek amatőr – de sohasem dilettáns – művelőiből verbuválódik. Közli a honismereti jellegű pályázatok felhívásait és eredményjegyzékét, a magyar nyelvterületen megjelenő honismereti témájú kiadványok ismertetéseit és bibliográfiáját. Évente tájékoztat a tudomány- és művelődéstörténeti szempontból jelentősebb személyek születésének, illetve halálának évfordulóiról.

• A Nemzeti Múzeummal közösen kétvétenként *helytörténeti pályázatot* ír ki a Honismereti Szövetség, amely mindig megfogalmaz néhány időszzerű, kiemelt témát. A pályadíjak átadására a Honismereti Akadémiákon kerül sor.

A megyei honismereti egyesületek értelemszerűen a mozgalom megyei, illetve regionális feladatait látják el. A Honismereti Szövetséggel, vagy egymással együttműködve, a megyén belüli erőket számon tartva és összefogva szervezik térségükben az évfordulókhoz, jeles személyekhez kötődő rendezvényeket, emléktáblákat helyeznek el, vagy koszorúznak, megyei honismereti kiadványokat jelentetnek meg, honismereti táborokat szerveznek és még egy sor fontos feladatot látnak el.

Mind az országos Honismereti Szövetség, mind pedig a megyei egyesületek folyamatos és 1990 óta bántatlan kapcsolatban vannak a honismereti mozgalmunkhoz hasonló munkát végző külföldi személyekkel, közösségekkel, és – ahol működnek – szervezetekkel. De helyet kapnak a honismereti mozgalomban a hazai nemzetiségek és etnikai csoportok is, sőt kívánatos volna, hogy a jelenleginél szélesebb körben éljenek ezzel a lehetőséggel.

4. Mi lehet a honismereti mozgalom jelentősége a XXI. században?

Anakronisztikus dolog-e a harmadik évezred második évtizedében a honismeret? A mozgalom kibontakozásának idején a hagyományos értékrend segítette a munkát. Akkor úgy kellett művelni a nemzet veteményeskertjét, az iskolás diákok lelkét, mint annak a kertésznek, aki nemzedékeken keresztül gondozott kertben folytatja elődei munkáját, s emiatt kedvezőtlen időjárás, fagy és szárazság ellenére jó termést értek el, mert a szakmunkások tudták a dolgukat, látták a célt, megvolt hozzá a szükséges értékrend. A mai kertészeknek – ha lennének is – elhanyagolt, elgyomosodott kertben kell (kellene) dolgozniuk, savas esők áztatják kertjét, a szomszédoktól pedig nemcsak az üvöltő beat zene hallik át, de a másféle gyomok és mérgek tömkelege veszélyeztetni, rongálja kertjét.

Azok a sajátos erők és ellenerők, amelyek a szervezett honismereti mozgalmat az 1960-as évek elején létrehozták, majd a XX. század végéig életben tartották, részben elmúltak, részben okafogyottá váltak, részben pedig átalakultak. A nemzeti célok szolgálatának létrejötték a demokratikus feltételei, s ha ezek nem is mindig optimálisak, a „szellemi honvédelem” esataterét ma már – képtelen szólva – nem mártírok, legfőljebb kiábrándult emberek borítják.

De a honismereti mozgalom „szekértáborára” szerenesére nem a kedveszegett emberek a jellemzőek. Hanem az olyanok, akiknél a mozgalom valóban a közéletiség iskolája volt, s ha olykor hiányoznak is a sorainkból, örvendetes, hogy „felkerültek” ebből az iskolából, s a legtöbben jól kamatoztatják a *hon megismerése* során szerzett tapasztalataikat, elsősorban a megyei, települési önkormányzatokban és más fontos helyeken.

Akik pedig ma is közöttünk vannak, a legtöbben átérzik a honismereti mozgalom megnövekedett szerepét és felelőségét a globalizáció veszélyeinek odavetett nemzetünk immunrendszerének fenntartásában és erősítésében. A honismereti mozgalom sohasem volt a „korszerű”, vagyis korhoz kötődő, időleges, talmi jelenségek felvállalója. Ezzel szemben teljes mértékben átértézte, értékrendjébe építette a nemzetek és a nemzetiségek megőrzésében és megmaradásában oly nagy jelentőségű *hagyomány*nak – Kodály szavaival szólva – minden porszemecskéjét.

A honismereti mozgalom kibontakozásától kezdve *három pillérre* építkezett, hármas funkciót töltött be:

• *A tudománysegítés*, ami a honismereti munkában való részvétel *értelmét* jelenti. Ennek eredménye pedig az értelmiség – nem föltétlenül a diplomás, hanem a szolgálatot teljesítő értelmiség – ember legnagyobb, legteljesebb örömet nyújthatja.

• *A nemzeti identitást erősítő szerep*, ami különösen a kisebbségben élő közösségek számára fontos. De hát tudjuk, hogy valamilyen módon és valahol mindnyájan kisebbségben vagyunk, s ez a balszerencsés nemzet az elmúlt több mint fél évszázad során saját hazájában is kisebbségbe szorult. Reméljük ki tudja használni, hogy maradék országunkban immár ismét többségben, mégpedig kétharmados többségben lehetünk.

• Megteremti az emberi életnek értelmet adó, hasznos és örömmel végzett *tevékenység lehetőségét*. Ez különösen azoknál a polgártársainknál fontos, akiknek kenyérkereső munkájuk során nem adatik meg a jó szívvel végzett munka öröme, továbbá akiknek e nélkül öregségükre kiűresedne az életük.

Ezek azok a feladatok, amiknek felvállalása jellemezte a honismereti mozgalmat a formálisan magunk mögött hagyott XX. században. Meggyőződésem, hogy mindezen értékek jelentőségén semmit sem váltottott az a körülmény, hogy egy évtizede a XXI. században vagyunk.

Mióta pedig tagjai lettünk az Európai Unió elnevezésű műintézménynek, s a régebbi tagok talán fitymálva nézegetik lukas útjainkat, elavult intézményeinket, lezúllott közérkölcseinket, sokszor alkalmatlan vezetőinket, ne szégyenkezzünk azok helyett, akik mindezt okozták. De hivatkozunk, vagy legalább a szívünk mélyén legyünk büszkéek azokra az értékeinkre, amiket a különféle *hódoltságok nehéz időszakában* is megmentettünk nemzetünk egykori kincseiből.

Ezek között pedig előkelő helye van, s reméljük megbecsült helye lesz *nemzeti örökségünk hajszalgyökérzetét jelentő honismereti mozgalomnak*, mert e tekintetben sokat tanulhatnak tőlünk Európa szerencsésebb részének országai és népei.

Halász Péter

A Kárpát-medencei honismereti mozgalom hivatása

1. Az első honismertető tájrajz a Kárpát-medencéről *Anonymus* műve, idestova mintegy nyolc évszázada íródott. Immáron csaknem fél évezredes *Oláh Miklós* Hungaria című munkája a Mohács előtti idők Magyarországról. Mintegy három évszázada kezdett formálódni *Bél Mátyás* honismertető adatbázisa. Másfél évszázada indult *Pesty Frigyes* helynévgyűjtési akciója. Az, hogy a két utóbbinak legnagyobb része ma is kiadatlan és meglehetősen nehezen hozzáférhető – mondjuk ki nyíltan – bizony megmagyarázhatatlanul szegény és gyalázat.

A kiegészítés korabeli Magyarországon múzeumi, régészeti, néprajzi, turisztika, művelődési egyesületek egész sora alakult országosan, vármegyénként, városokként. Honismertető képes hetilapok, kiadványok, kiadványsorozatok jelentek meg, a szaporodó, látványosan gazdagodó iskolai és magángyűjteményekből múzeumok szerveződtek. Mind az elemi, mind a középiskolai oktatásnak része lett a honismeret. A megyék sorra adták ki honismertető iskolai segédkönyveiket (füzeteiket). A honismeret legjobb, legnépszerűbb propagálóinak számítottak a postai képes levelezőlapok, amelyek több tizedes nagyságrendben jelentek meg. Alig akadt település, amelyről ne készült volna többfajta képeslap.

Sokszerűen érte az országot a trianoni döntés (1920. jún. 4.), amelynek értelmében 63 vármegyénkből mindössze 10 maradt sértetlenül a megsemmisített ország részben. Csaknem 140 városunknak alig több mint egyharmada maradt. Elvesztettük nagyközségeink felét. Több, mint 10 ezer községünk-ből mintegy 2400 maradt. De nemcsak a települések veszték el, hanem még magyar nevük használatát is tiltották. Ne feledjük, hogy az Árpádok Magyarországon mindenfajta helynév valamennyi használatos névalakját gondosan följegyezték okleveleinkben, függetlenül nyelvi eredetétől.

Az elcsatolt területek iskoláinak többségéből eltűnt a magyar szó. Megszűntek a magyar egyetemek és főiskolák, a közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok, levéltárak) az utóállamok kezelésébe kerültek. Alkalmazottaik legfőbb feladata a magyar vonatkozások eltagadása, meghamisítása lett. A magyar hivatalnokréteg, az értelmiség, a közalkalmazottak túlnyomó többsége a megmaradt csonka országba menekült, megtagadva a hűségesküt az új hatalomnak. Azokon településeken, ahol a magyarság lélekszáma összezsugorodott, egy-két évtized elteltével már nem is lehetett magyar szót hallani. Az